

Harlo, z'Chromyk

Stichting

Heemkunde Markelo

Jaargang 8
Nummer 1
April 2005

Marclo's Chronyke

Uitgave van de Stichting Heemkunde Markelo

Inhoud

Van de redactie	2
De onvergetelijk uren	3
Voorvalletjes uit de oorlogsdagen	18
Huize Keppels (vervolg)	20
De Melkveehouderij tot 1900	28
Rederijkerskamer Bilderdijk	39
Oud nieuws	47
Nu en vroeger	48

Redactieleden

Mw. W. Roodhorst, Pr. Ireestraat 13, 7475 BW Markelo,
Tel. 363795

Mw. G. Stokreef-Braakman, Larenseweg 2, 7475 PW Markelo,
tel. 363009

J.G. Hidders, Rijssenseweg 25, 7475 VB Markelo, tel. 361833

G.J. Leferink, Tolweg 57, 7475 BH Markelo, tel. 361890

W. Schreurs, Tolweg 27, 7475 BG Markelo, tel. 361814

Stichting Heemkunde Markelo. Internet: <http://go.to/markelo>

Secretariaat: A.H. Vedders, Blauwe Torenstraat 33, 7241 BD

Lochem. E-mail: antonvedders@hetnet.nl

Van de redactie.

In april is het zestig jaar geleden dat dit gedeelte van Nederland de laatste dagen van de Duitse bezetting onderging. In Markelo verliep de bevrijding vrijwel geruisloos. Toch zijn er wel wat feiten over na te vertellen en dat treft u in dit nummer aan. Ook kunt u lezen dat in onze buurgemeenten een en ander nogal gewelddadig verliep.

We kregen wat oude oorlogsherinneringen aangereikt, die een beetje een beeld geven van hoe je als jongen tijd beleefde.

Verder maken we een begin met de beschrijving van een van de verenigingen uit Markelo. We zijn van plan op deze manier alle verenigingen een keer aan bod te laten komen. We hopen zo een stukje geschiedenis te kunnen bewaren.

In het vorige nummer stond in het artikel over Keppels de vespertijd genoemd. Hierover hebben we nog een aardig Twents gezegde gevonden dat we u niet willen onthouden:

Doar is ja gen wochen op,

't doert ja van vespertied tot hoonderopvleegn.

(de tijd van ongeveer 's middags drie uur tot de kippen op stok gaan).

Wat velen zeker zal interesseren is de beschrijving van de melkveehouderij, zoals die heel lang in deze omgeving heeft plaatsgevonden.

Geprobeerd is om een uitgave van Marclo's Chronyke te maken, die iedere lezer iets biedt, dat de moeite waard is.

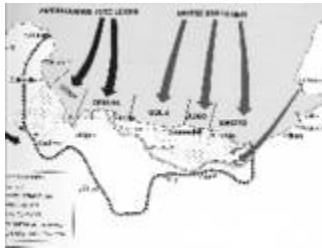
De onvergetelijke uren

Degenen, die hebben ervaren wat in hun tijd het leven van ons volk ten diepste heeft beroerd – het einde van de tweede wereldoorlog – worden als erflaters gering in aantal. Dat is min of meer de generatie van de 65+.

Herinneringen aan de bevrijdingen in 1944 en 1945, toen angst en ontluistering verdwenen en de mensenrechten hersteld en versterkt werden. Nederland is in de loop van haar geschiedenis driemaal bevrijd, lang geleden van de Spaanse en Franse overheersing en meer recentelijk van de Duitse bezetting. Deze laatste droeg een ander karakter. Wij werden bevrijd door Canadezen, Engelsen, Amerikanen, Polen, Noren, Fransen en Belgen. Zij die bevrijd werden en de bevrijders droegen naast vreugde ook rouw mee op weg naar de victorie. Dood en honger waren in vele gezinnen rondgegaan. Denk aan de vele bombardementen, de dood van vele verzetsleden, de onderduikers en het wegvoeren van onze joodse medeburgers.

De aanduiding "onvergetelijk" overkoepelt gedachten en gevoelens. Het betreft de periode, die niet vergeten kan en mag worden. Het is deze maand 60 jaar geleden dat deze omgeving werd bevrijd en dat de Duitsers werden verdreven.

Dit verhaal gaat dan ook over de bevrijding van Markelo en haar buurgemeenten.

Invasie 6 juni 1944

D-day

De bevrijding is min of meer begonnen op 6 juni 1944, D-day, de landing in Normandië, het begin van operatie Overlord. Over deze landing willen we niet verder uitweiden.

Daar is genoeg over geschreven en er zijn talloze films van gemaakt, o.a. het boek van Cornelis Ryan (ook verfilmd) en de film van Steven Spielberg.

Wij blijven wat dichter bij huis en wel bij de operatie 'Market Garden', die beter bekend staat als de Slag om Arnhem. Een operatie die een mislukking is geworden.

Ook in Markelo konden wij de vliegtuigen zien die de parachutisten hadden gedropt en via een andere route terug gingen naar Engeland. Van de branden die in Arnhem woedden, kwamen papiersnippers tot in Markelo terecht. Vanuit Arnhem begon een vluchtelingenstroom op gang te komen.

Wat daarna volgde was ellende, o.a. het Ardennenoffensief. De Duitse terreur werd steeds erger. Denk maar even aan de vluchtelingen uit Limburg. In het verhaal van Joost Megens, in een van de vorige uitgaven van Marclo's Chronyke, kwam deze ellende duidelijk naar voren.

Er volgde een hongerwinter, met name in het Westen was dat heel erg. Er waren veel razzia's.

Opgepakt tijdens de razzia.

Op 24 oktober 1944, vond er een grote razzia plaats in Markelo. Een inwoner uit Markelo (Jan Immink) werd tijdens deze razzia doodgeschoten in de buurtschap de Achterhoek. Hij begreep niet dat hij moest stoppen en reed gewoon door. Velen die waren opgepakt, werden te werk gesteld in Zwolle. Op de fiets gingen familieleden uit Markelo, met name vrouwen, naar Zwolle om eten en kleding te brengen aan hun man, zoon of broer.¹

Hitlers propagandamachine draaide op volle toeren. Veel fanatieke nazi's geloofden nog in de eindoverwinning. Dit getuigt ook bovenstaande brief van januari 1945, van de Wehrmacht-

¹ Mannen durfden de weg niet op te gaan in verband met de vele razzia's

commandant in Deventer aan de Burgemeester van Markelo.

Begin van onze bevrijding

We maken nu een sprong naar april 1945. Na de oversteek van de Oude IJssel, eind maart, zijn het 1^e Canadese en het 2^e Engelse leger, die belast zijn met de bevrijding van onze omgeving, in noordelijk Gelderland gearriveerd. Nadat Gelselaar van de Duitsers is ontdaan kan men doortrekken naar Diepenheim. Paaszondag 1 april 1945 is voor de Diepenheimers het begin van de victorie.

Op dit punt sneuvelde kapitein Wilson.

Via Ruurlo, Borculo en Gelselaar trekt de Engelse afdeling naar Diepenheim, waar men stuit op een mijneveld dat enig opont-houd geeft, maar geen verliezen met zich mee brengt. Om onge-veer half drie in de middag rijdt de verkenningseenheid van de Royal Dragoons, via de Needseweg, Diepenheim binnen. Ter hoogte van de kruising Haaksbergerstraat en Watermolenweg zijn onverwacht tegenstanders met een panzerfaust. Het verras-singeffect is in het voordeel van de Duitsers, die er in slagen het voorste verkenningvoertuig uit te schakelen. De chauffeur Captain W.H.Wilson komt hierbij om het leven. Op die plek is tegenwoordig een weg die zijn naam draagt.

Als de rest van de verkenningseenheid Diepenheim binnenkomt, vluchten de Duisters richting Goor en nemen zij een gijzelaar mee. Dit is de heer Van den Enk, die bij zijn vlucht poging met een schot in de rug om het leven wordt gebracht.

Inmiddels is de rest van het 12^e peloton van de Britten aangekomen. Bataljonscommandant Hope Thomson krijgt het bevel om met 4 tanks, uit de 13/18 Hussars Division, de Weldammerbrug te veroveren.

Elke tank vervoert 10 infanteristen. De bezetters hebben vlak voor de brug panzerfausten en mitrailleurs geïnstalleerd waarmee de tanks onder vuur worden genomen. Infanterist Stacey raakt zwaar gewond, later zal hij overlijden.

Ondertussen waren Duitse "Sprengkommandos" er in geslaagd de Weldammerbrug op te blazen. De overgebleven Duitsers gaan via de Hengevelderbrug naar Goor, waarop de Engelsen zich terugtrekken naar Diepenheim. Wilson en Stacy zijn begraven op de algemene begraafplaats in Diepenheim.

De Stokkumerbrug

De volgende dag blijkt dat zowel de Stokkumerbrug als de Hengevelderbrug niet kunnen worden veroverd, omdat ze beide

zijn opgeblazen. De Engelsen trekken samen met andere divisies, die in de nabijheid zijn, verder richting Duitsland.

Het gebied boven het Twenthekanaal komt onder de hoede van de naderende Canadezen, die er echter nog niet zijn, wat onrust onder de bevolking veroorzaakt.

Het verzet in Diepenheim wil nog niet van feestvieren horen. Zij zitten zelf ook in een lastig parket omdat zij al een aantal NSB-ers hebben gearresteerd en gevangen houden in een zaal van Hotel Roelofs. De volgende dag komen de Canadezen en is alle onrust voor niets geweest. De tegenstand bij de eerder genoemde bruggen veroorzaakt een behoorlijk oponthoud. Enkele delen van het Canadese leger worden naar het westen gezonden waar zij maandag 2 april aansluiting met het Canadese 1^e leger krijgen, waarbij tussen door Lochem nog wordt veroverd. Ten oosten van Zutphen, in Almen, word uiteindelijk met succes het kanaal overgestoken.

Tijdens de strijd in onze regio is op 1 april verzetstrijder Albert ten Hove uit Markelo (Stokkumerbroek), tussen zijn huis en schuur, door dronken Duitsers doodgeschoten.

Albert ten Hove

Zware gevechten

In de laatste week van maart is Laren hevig beschoten. Met name de Engelse jagers (RAF) zijn zeer actief.

Vooral de transportmiddelen van de Duitsers zijn het doelwit. Bij een van deze beschietingen is het zoontje van B.ten Broeke, in de buurtschap Exel, om het leven gekomen.

De Duitsers geven zich echter niet gewonnen en settelen zich in de boerderijen in de omgeving van het dorp Laren. De schuren en de delen moeten worden ontruimd om daar voertuigen en munitie in onder te brengen. Ook in de keukens van de boerderijen zijn de Duitsers de baas en koken daar hun gestolen voedsel.

Dezelfde dag (Diepenheim is dan al bevrijd) plaatsen de Duitsers luchtafweer en anti-tankgeschut in de buurtschap Groot Dochteren, om zodoende een doortocht via de Zutphenseweg te beletten. Ondertussen houden ze ook razzia onder de bevolking die hen moet helpen met graven van eenmansputten etc.

De bruggen over het Twenthekanaal zijn de 2^e Paasdag al opgeblazen. Toch kunnen de Canadezen op 2 april een bruggenhoofd vormen over het kanaal bij Schekman tussen Almen en Laren. De bezetters, nerveus geworden, steken in de nacht van maandag op dinsdag de pastorie naast de kerk in brand. Hier ligt ook munitie opgeslagen, die een grote explosie veroorzaakt. De Pastorie wordt geheel vernield alsmede een deel van de kerk. Dinsdag 3 april wordt er hard gevochten in de buurt van het station tussen Almen en Laren. De Canadezen, die proberen om met tanks op te rukken naar Laren, worden teruggeslagen. Er vallen slachtoffers aan beide zijden, en ook onder de burger-bevolking. De volgende dag, woensdag 4 april, worden de Duitsers teruggedreven en wordt het station (tussen Laren en Almen), dat vol zit met Duitsers, genadeloos onder vuur genomen.

Eind maart hebben de Duitsers ook de helft van de schuilkelder van de familie Koeslag (aardappelenhut) gevorderd. Deze hut is verdeeld in twee delen, voorin de Duitsers, achterin de fam. Koeslag. De geallieerden, die met vlammenwerpers bij de boerderij van Koeslag arriveren, hebben de aardappelenhut, gelukkig voor de familie, gespaard. Wel wordt de boerderij in brand gestoken, waarbij de koeien om het leven komen. Donderdagmorgen rukken de Canadezen verder op. Bij Klein Veldkamp komt een vrouw om het leven.

In het centrum eisen de Duitsers dat de bewoners hun huizen verlaten. Voor hen zit er niets anders op dan buiten in de weide te gaan liggen. Hier raken sommigen gewond door rondvliegende granaatscherven. Aan beide kanten vallen veel slachtoffers.

Laren vrij

Wanneer de laatste bezetters op de avond van 5 april zijn verjaagd, is de bevrijding van Laren een feit. De Duitsers trekken richting Holten, Bathmen en Markelo.

De gesneuvelde Canadezen worden in eerste instantie begraven bij erva Dellezicht.

Uiteindelijk hebben 17 strijders het leven gelaten tijdens de bevrijding van Laren, waarvan waarschijnlijk 13 op 5 april. Later worden ze herbegraven in Holten.

Erebegraafplaats Holten

Bij de Wippert aan de Schipbeek hergroeperen de Duitsers zich, bij de fam. Koeslag worden nog 15 infanteristen gevangen genomen, waaronder 2 Italianen. Door de mijnen, die de Duitsers hebben gelegd, vallen na hun vertrek nog verschillende slachtof-

fers. Deze worden per jeep naar een ziekenhuis in Nijmegen gebracht. Bij hun opmars naar Holten en Markelo, worden de Canadezen gehinderd door de Schipbeek. Besloten wordt om bij de Wippert en aan de Visschersdijk over te steken.

Canadezen bij het Weldam op weg naar Goor

Terug naar het strijdtoneel rond Goor. In deze plaats heerst al enkele dagen grote onrust, er is een grote concentratie van leger-eenheden. Niet verwonderlijk want Goor is op 24 maart nog zwaar gebombardeerd. Goor werd gezien als een geschikt doel, door het knooppunt van wegen en de aanwezigheid van Duitse voorraden (deze informatie is afkomstig van het verzet) Het werd aangegrepen omdat boven het eigenlijke doel Bocholt, het zicht te slecht was. In de ochtend van 24 maart om 9.49 slaan 80 M-81 fragmentation clusterbommen in op en nabij Grotestraat – Schoolstraat. Het centrum van Goor ligt in puin en 80 mensen vinden de dood, waaronder slechts 5 Duitsers. Achteraf blijkt

het bombardement een misrekening te zijn omdat de concentratie van bezetters is overschat. Een gedenkteken, in de vorm van een bomscherf, herinnert aan deze trieste dag. Ongeveer tegelijkertijd, nl. 26 maart 1945 vindt er 's nachts in Rijssen ook een drama plaats. Er stort een brandende V1 op een woning. Terwijl de brandweer bezig is met blussen vliegt een jachtbommenwerper over die een bom gooit in de vuurzee er volgt een grote ontploffing. Er vallen een aantal doden waaronder enkele brandweerlieden.

De posities die de Engelsen achterlaten², worden opgevuld door de 2nd Canadian Infantry Division (van het 2^e Canadese leger). Door hen wordt besloten om een bailybrug bij Goor over het Twenthekanaal te leggen. Wel moet de Duitse troepenmacht in Goor en omstreken worden uitgedund. Hiervoor wordt mortiergeschut opgesteld in het Weldam en Goor krijgt het weer zwaar te verduren.

Er vallen slachtoffers, boerderijen branden af en de kerktoeren van de Hervormde kerk wordt verwoest. Ook de Duitsers, met name hun scherpschutters, laten zich niet onbetuigd.

De oversteek

De opperbevelhebber Simonds van het 2^e Canadese leger besluit zijn reserves in te zetten. Dit is de 1e Polish Armed Division.

Deze moeten op het juiste moment ook de bailybrug leggen ter hoogte van de Hengevelderbrug. Op 8 april acht de Poolse divisiegeneraal Stanislaw Maczek de tijd daar rijp voor³.

De binnenlandse strijdkrachten, inmiddels goed georganiseerd, doorkruisen op deze zondagmiddag de straten van Goor en gaan de confrontatie aan met de nog aanwezige vijanden. Ze maken gevangenen zonder verliezen.

---

² Zoals eerder gemeld trokken de Engelsen, via Hengelo-Enschede, verder richting Duitsland.

³ De naam van deze Poolse Generaal staat vermeld op het gedenkteken in Goor.

Goor is dus al bevrijd zonder dat de geallieerden in het centrum zijn geweest. Nadat de Polen zijn gearriveerd, zuiveren zij de rest van de stad en wordt de BS belast met arresteren van NSB-ers. De tanks die het kanaal oversteken hebben de opdracht om Markelo (dat vanuit Laren door de Canadezen wordt benaderd), Enter en Rijssen te bevrijden. Nog dezelfde dag worden deze plaatsen aangevallen. De dagen, voorafgaande aan de bevrijding, zijn in Markelo anders verlopen dan in Laren of Goor. Er zijn geen bombardementen, beschietingen en of belegeringen geweest. De bevolking wacht lijdzaam af. Ook het verzet opereert met de nodige voorzichtigheid. Met het arresteren van de NSB-ers wordt gewacht tot de geallieerden werkelijk naderen en er geen Duitsers zullen terugkeren. In Stokkum en bij de Wippert zijn trouwens nog Duitsers aanwezig. Op Zaterdag 7 april krijgen ze bij de familie Leferink aan de Slagendijk thuis nog een grote groep Duitsers, hoofdzakelijk jongens en oudere mannen, die in een fornuisplot eten gaan koken. Zij hebben veel proviand bij zich, afkomstig uit het koelhuis van Moorman in Goor. Tegen de avond vertrekken zij richting Holten. Verschillende van de oudere soldaten vragen om boerenkleding en willen graag achterblijven.

Laatste Duitsers vluchten uit Markelo

Vroeg in de zondagmorgen van 8 april vluchten de Duitsers weg uit Markelo. Omstreeks 11.00 uur zien de bewoners richting Laren de eerste Canadese infanteristen (2nd Cdn. Inf. Div.) over de Brummelaarsweg naderen. Bij de Wippert hebben ze eerst nog zware gevechten moeten leveren.

De jongens van de Slagendijk hebben deze morgen een soort marathon op klompen gelopen, eerst naar de Schipbeek en daarna naar Markelo waar de Canadezen al zijn gearriveerd. Het centrum van Markelo wordt genaderd door Canadezen vanuit Laren terwijl een andere groep Canadezen via de Vischersdijk Markelo's grondgebied binnendringen. Deze groep gaat Stokkum en omgeving schoonvegen. In Stokkum worden een groot aantal Duitsers gevangen genomen waaronder een kindsoldaat van 12 jaar⁴.

Poolse tank in het centrum, bij Hargeerds

In de namiddag arriveren ook de Poolse tankdivies uit Goor, die in een snel tempo door Markelo rijden de vluchtende Duitsers achterna richting Holten. In de daaropvolgende dagen worden

---

⁴ De krijgsgevangenen worden eerst ondergebracht in de Dorpsschool in Markelo en later afgevoerd naar Enschede.

een groot aantal gemeenten in snel tempo ingenomen. De laatste grootste hindernissen voor een snelle opmars van de geallieerden zijn wel geweest het Twenthekanaal en de Schipbeek.

Voor het gemeentehuis zijn dagelijks grote groepen mensen te zien, onder hen ook de vele in Markelo ondergebrachte vluchtelingen en evacués.

Vele Markeloërs voor het gemeentehuis, waaronder Willem Ziggers, Dina en Minie van 'De Pot', Mina Leeftink en Gerrit Tjoink

De NSB-ers worden gevangen gezet in een zaal van Cafe Hargeerds. Zij die het meest op hun geweten hebben worden later doorgestuurd naar Enschede en de anderen worden ondergebracht in de Huishoudschool.

In de daarop volgende dagen keert burgemeester Korthals Altes, ondergedoken in Almen, terug naar Markelo waarna het gewone leven weer enigszins op gang komt.

Holten en Rijssen

Nog dezelfde zondag, 8 april, trekken de geallieerde strijdkrachten Holten binnen. Tijdens de gevechten in de namiddag gaat de prachtige korenmolen van de fa. Wansink in vlammen op. Degene die meer over de bevrijding van Holten wil weten, kan dit nalezen in het boek "Holten in oorlogstijd" van de auteurs Hols en Steunenberg.

Op maandag 9 april trekt de hoofdmacht van de geallieerden door Holten, richting Nieuw-Heeten. Op deze dag worden op en rond de Holterberg 126 krijgsgevangenen gemaakt.

Maandag 9 april. In alle vroegte heeft het Duitse Sprengkommando de Reggebrug in Rijssen opgeblazen, waarna de Duitsers op de vlucht slaan. Enkele uren later verschijnt een verkenningswagen voor de brug die even later voorzichtig over de vernielde brug kruipt en naar het centrum van Rijssen rijdt.

Niet lang daarna komen vanuit Enter en Markelo tanks van de 2^e Canadese Divisie Rijssen binnenrijden. Met grote aantallen worden Duitsers gevangen genomen, veelal jongens van ca. 17 jaar. De bevrijding van Markelo en haar buurgemeenten is een feit!

Hoewel de bevrijding een feit is, ligt het gevaar nog overal op de loer in de vorm van landmijnen. Soldaten die deze mijnen hebben gelegd zijn verder getrokken of in een gevecht gesneuveld. Het opzoeken van deze mijnen vergt veel tijd waarbij de geallieerden gebruik maken van krijgsgevangenen.

Overal in onze regio is de vreugde groot en wordt de bevrijding uitbundig gevierd maar als de mensen eenmaal tot rust komen, wordt duidelijk dat de oorlog hele diepe wonden heeft nagelaten.

Veel mensen hebben hun bezittingen verloren, boerderijen zijn verbrand en er is schaarste aan voedsel. De grootste klap is tweegebracht door het verlies van familieleden of vrienden.

Ook de onzekerheid over hen die te werk zijn gesteld in Duitsland of ergens gevangen zitten.

Dit verhaal van de bevrijding is als titel meegegeven “Onvergetelijke uren”. Het zijn ook onvergetelijke uren, ook onvergetelijke herinneringen, ondanks het feit dat er miljoenen mensen in die periode van 5 jaar hun leven hebben gelaten. Vele jonge mensen, van alle nationaliteiten en ver overzee, hebben hun leven gegeven voor onze bevrijding. Ze liggen begraven op de vele erebegraafplaatsen in en buiten Nederland. De bekendste militaire begraafplaats in onze omgeving ligt in Holten.

Opdat we niet vergeten. Elk jaar op 4 mei worden alle gevallen uit de periode 1940-1945 herdacht. Voor de nabestaanden nog steeds een zware gang, hoewel de tijd alle wonden heelt. Toen de volle omvang van verwoesting en leed tot de bevolking in vele landen doordrong, riep men: “Nooit weer”. Veel heeft de mensheid er niet van geleerd, want dagelijks sterven er mensen in de wereld door oorlogsgeweld als gevolg van waandenkbeelden van gevaarlijke gekken.

Bron

Met dank aan: Roy Ebbekink, Sierd-Jan Jongma en Mark Stokreef, leerlingen van de Scholengemeenschap te Holten. Zij hebben een werkstuk gemaakt over de bevrijding in april 1945 in onze regio. Dit werkstuk diende als een soort leidraad bij het maken van dit verhaal.

Voorvalletjes uit de oorlogsdagen

Oud Markeloër Ru Dollekamp, zoon van G.Dollekamp (Get van Beurtje van de exportslachterij aan de Holterweg), die al jarenlang in Rotterdam woont, bracht onlangs een bezoek aan het archief van de Stichting Heemkunde. Hierbij vertelde hij ons dat hij bezig was om zijn herinneringen uit de oorlogstijd aan het papier toe te vertrouwen en dat die eventueel ook door ons gepubliceerd mochten worden. Onderstaand korte verhaaltjes kregen wij van hem toegestuurd.

Kartoffel-Räuber

Vanaf begin 1944 vonden de Duitse oorlogstransporten vrijwel alleen nog 's nachts plaats om zodoende te ontkomen aan de beschietingen van Spitfires, Mosquito's en andere vliegtuigen. In die tijd hadden wij onze slaapkamer aan de straatzijde van de Holterweg, de "hoofdader" tussen Deventer en Hengelo, en hoorden zodoende al het nachtelijk geronk en geratel aan ons voorbijtrekken.

Op zekere nacht hoorden we weer eens een kolonne stilhouden met alle, daaraan gepaard gaand, geroep en geschreeuw en daarna gestommel aan de zijkant van ons huis richting de weide van boer Hiddink. Voor een sanitaire stop, zo dachten wij. Doch mijn vader vond het nu zaak om door ons slaapkamervenster alles nauwlettend in de gaten te houden, omdat onder een afdak achter ons huis allerlei etenswaren, meestal in grote teilen, lagen opgeslagen. Dit eten was bestemd voor Scheveningse en Venlose vluchtelingen, die tijdelijk in ons dorp een onderdak hadden gevonden.

Hij had zijn, tijdens de oorlog buiten werking gestelde, exportslachterij op verzoek van de gemeente omgebouwd tot gaarkeuken, omdat hij door het bezit van een grote geëmailleerde ketel, normaliter bestemd voor de fabricage van worst, hiertoe het beste toegerust was. Toen hij wederom gestommel en voetstappen hoorde, maar nu in omgekeerde

richting, stond hij driftig te gluren achter het raam. En jawel, hoor, hij zag 4 soldaten sjouwen met 2 grote teilen met geschilde aardappels richting hun vrachtwagens.

Dit werd hem te machtig. Hij opende het raam, sprong in zijn lange molton ondergoed voor die soldaten en schreeuwde furieus: "Diese Kartoffeln sind für das "Rote Kreuz", bringen sie die sofort wieder zurück, Sie sind doch kein Räuber?" En nog meer van dergelijke teksten.

Hierop trok één der soldaten een ouderwets groot pistool uit zijn holster, priemde hem dat in zijn buik en snauwde: "Mensch, herein, schnell!"

Flink geschrokken doch heftig foeteren, klauterde mijn vader, onwaarschijnlijk vlug achterwaarts krabbelend over de vensterbank de slaapkamer weer in waar hij nog even wat na bleef foeteren.

In latere jaren hebben we nog vaak moeten lachen om de komische act hoe vader, "Get van Beurtje", in de vrieskou en beschenen door de maan, in zijn lange molton onderbroek, al foeterend, achterwaarts een gymnastisch hoogstandje uitvoerde.

O ja, de aardappels hebben ze weer teruggezet !

Luchtgevecht

Op een Zondag in de zomer van 1941 was er weer eens een luchtgevecht tussen Engelse en Duitse jagers, waarbij één Duits vliegtuig halverwege Markelo en de Schipbeek in het Broek, dicht bij een boerderij, in het weiland neerstortte.

Toen wij (mijn broer en ik) het toestel gierend omlaag zagen komen pakten we, zonder dat onze ouders het merkten, razend snel maar heel stilletjes onze fietsen en reden door de achtertuin als de weerga naar de plek des onheils.

Aangekomen bij de brokstukken zagen we reeds diverse omwonende boeren rondlopen, maar gelukkig nog geen Duitse soldaten want die joegen je onmiddellijk weg.

De piloot lag wazig kijkend en kreunend van pijn tegen een weidepaal. Wellicht was hij er geheel of gedeeltelijk tegenaan geklapt.

Ik herinner me niet een parachute gezien te hebben, maar wellicht had de piloot voor het gebruik daarvan geen tijd meer gehad, of was het ding nog maar nauwelijks open toen hij al tegen de grond smakte. Ook was de kans niet gering dat anderen e.e.a. al vlug hadden opgerold en ingepikt, want op dat soort grote lappen textiel was iedereen toen erg tuk.

We hadden onze nieuwsgierigheid nog slechts schamel kunnen bevredigen toen er al een auto met Duitse soldaten arriveerde en wij snel moesten ophoepelen.

Geruime tijd later hoorden we dat de soldaten bij de piloot geen identificatiepapieren of anderszins konden vinden, hetgeen ze heel erg vreemd vonden. Ze hebben toen de omwonenden flink aan de tand gevoeld. Al snel bleek toen dat de knecht van de boer de piloot zijn portefeuille had afgepakt of gewoon ergens in of naast het wrak had gevonden, daarin snuffelend een som gelds vond, maar toen de gelegenheid niet meer kreeg om de identiteitspapieren terug te stoppen.

Huize Keppels, ook wel Sheelhuys genaamd

(vervolg)

Huize Keppels eind 1700.

Over Huize Keppels zijn in de nummers van 2004 de eerste delen geschreven. Om uw herinnering op te frissen of het vervolg leesbaar te maken voor hen die het nog niet zagen, een korte samenvatting hiervan.

Huize Keppels lag aan de voet van de Dingspelerberg en was een voormalige havezathe, die in 1810 is gesloopt. Het is bekend dat in de Dijkerhoek een kasteel heeft gestaan, wie er woonden en wanneer is echter vergeten. Uit oude boeken en archieven blijkt dat de havezathe adellijke bewoners kende en kunnen we nagaan hoe het er mogelijk heeft uitgezien. De naam Keppel(s) komt voor in 1495 en 1497, ene **Johan van Keppel** was toen in dienst bij de bisschop van Utrecht. De naam kwam vaker voor in Gelderland, m.n. in Laren op kasteel Verwolde en Oole.

Mogelijk is het huis Keppels ontstaan uit een graanopslagplaats, een zgn. spieker, die na de 80 jarige oorlog soms werd uitgebreid voor bewoning.

Het lag op een perceel nabij de Larenseweg in de Dijkerhoek. Veel personen en hun namen passeerden de revue toch blijft veel verborgen.

Om met de woorden van Hendrik Odink te spreken: ‘Tal van edellieden en jonkvrouwen leerden we kennen, maar we zouden zo graag iets meer weten dan alleen hun namen en beroep. Zeker, iets over hun doen en laten en over hun hebben en zijn werd ons duidelijk, maar het is zo weinig.’ Hebben ze bijvoorbeeld op geestelijk gebied hier invloed uitgeoefend? De Keppels of hun nazaten bezaten zelfs een eigen bank in de kerk in Markelo.

In de voorgaande nummers was te lezen dat er op Huize Keppels veel families kort hebben gewoond. Dit blijft nog even het geval. De oorzaak is dat de erfgenamen van Agnes van Coeverden, douairière Sheels, vrouwe tot Venebrugge (tot 1711 woonachtig op Huize Keppels), de bezittingen niet hebben verdeeld maar Huize Keppels verhuurden aan verwanten van de Viermunds, Ripperda's en de Van Keppels van Huize Odink.

Zo komt rond 1725 het echtpaar **Gosinus Lucas Vosding en Lucia Amalia Meijer** er wonen.

In december 1728 wordt daar een dochter geboren, die de namen **Maria Christina Elisabeth** krijgt. Zij huwt omstreeks 1755 met luitenant Marcus Bavolt. De familie Vosding woont dan niet meer in Markelo want ze vertrekt al in 1730 naar Rijssen.

Na die verhuizing duikt in 1734 de naam van een heer Mullert van Keppels op i.v.m. het innen van de 1000^e penning (een soort belasting). Dit is **Johan Ludolf Mulert** die op 17 november 1741 de rang van majoor heeft in het regiment Nationalen nr. 7.

Het familiewapen Mulert

Hij is gedoopt in Delden op 24 juli 1692 en gehuwd met **Stefania van der Hell**, die op 15 september 1730 overlijdt. Lang heeft Johan daar niet over getreurd, want binnen twee maanden hertrouwt hij te Warnsveld op 13 november 1730 met zijn achternicht **Judith Agnes Mulert**. Zij is de dochter van Derk Boldewijn Mulert tot Oldenhof en Judith Margaretha Sloet en gedoopt te Hasselt op 18 november 1691. Zij is stiftsjuffer te Zwartewater geweest.

Uit dit huwelijk wordt in 1739 op Huize Keppels een dochter geboren, die dezelfde voornamen krijgt als haar moeder **Judith Agnes**. Haar doopdatum ontbreekt in het doopregister van Markelo.

Als Johan Ludolf in 1746 overlijdt wordt veel grond van Keppels en Hulsbeek (dat ook bij Keppels hoorde) verkocht.

In overeenstemming hiermee is het verpondingsregister van 1752, dat vermeldt dat diverse boeren in de Marke Markelo extra belasting moeten betalen van de nieuw in gebruik genomen gronden. Het kasteel Hulsbeek is dan al afgebroken.

Zo wordt in de verpondingsregisters van *1 juli 1751* en *23 mei 1752* over onderstaande gronden vermeld:

- *Huis en hof eigen Krayenzank na aftrek van 't afgenomen land* (De pachter van de boerderij bij Huize Keppels heeft deze gekocht met een deel van de grond)
- *Keppels stuksgewijze onder de eigenaars verdeelt zijnde, resteert hier alleen voor 't huis Keppels en nu onderhorig landen.* (Dit is wat overgebleven is van Huize Keppels)
- *Albert Meyer als eigenaar van den Absoluit van Keppels land.*
- *Gerrit Kempers bij den Krayenzank van Keppels land.*
- *Arent nu Hendrik Nijenhuis van Krayenzank en Hulsbekenland.*
- *Jen nu Hermen Snijder van Hulsbeken en Keppels land.*
- *Albert Volkerink van de plaats Huize te Riet en Keppels land.*
- *Schoppen Hermen bij den Oldnhof van Keppels land.*

Van Hulsbekenland worden genoemd:

Snel van Wymerink, Elekink, Berend Schipbeke, Roelof Wevers, Egbert Lamberink, Heer Arent Smit Kusbeld, Hermen Monterij en Teunis Wijmerink.

We zien dus dat veel boeren in Markelo, maar vooral in de Dijkkerhoek, hun bedrijf hebben kunnen uitbreiden met de aankoop van deze gronden. Het is echter niet alleen de grond die niet langer bij Huize Keppels hoort maar ook de gebouwen zijn van eigenaar veranderd.

Het vuurstedenregister van 1752 geeft aan:

- *Gerrit Kreyensank is selfs eigenaar(boerderij)*

- *Hr. Mahony van 't Hof te Boekelo is eigenaar van Huisstede Hoestinkhof. Deze heer heeft ook nog op Huize Keppels gewoond met zijn vrouw Nicola Judith van Keppel.*
- *Gerrit Hulsebecke, 'tHuys is afgebroken.*

De Vrouwe van Keppels is in 1682 nog eigenaresse van dit kasteel, de boerderijen en de grond. Voor de dames Mullert resteert omstreeks 1750 nog slechts Huize Keppels en ongeveer 5 hectare grond. Bij de volkstelling van 1748 worden ze beschreven als: *Vrouw, Douairière van Mulert en Freule Judith Agnes van Mulert.*

De dames zitten zeker niet bij de pakken neer. De freule trouwt op 12 april 1757 met haar (volle) neef **Johan Arnold Ludolf Mulert**. Daardoor wordt hij de nieuwe Heer van Keppels. Hij heeft dan al in 1752 van zijn kinderloos gestorven oom Derck van Mulert, Huize Backenhage bij Delden geërfd.

Of Johan het zilverwerk van zijn oom ook heeft geërfd is niet bekend. Diens eerste huwelijk werd namelijk in 1717 ontbonden.

Toen zijn vrouw er vandoor ging had ze eerst nog vernielingen in de tuin aangericht en al het zilverwerk meegenomen. Haar man liet de koets aanhouden en het zilverwerk in beslag nemen. Toen mocht ze weggaan. Bovendien is op 10 mei 1756 een andere oom van Johan, die ook al geen kinderen nalaat, overleden en van hem erft hij via zijn moeder, Cecila Catharina van Keppel, Huize Oding in Duitsland en Huize Mallum, dat tussen Eibergen en Haaksbergen heeft gelegen. Dan erft hij nog van zijn broer, die jong overlijdt, de helft van het Huis Hengelo. De andere helft gaat naar zijn oom Cornelis Jacob de Mahony, die we al eerder tegenkwamen als bewoner van Huize Keppels en als eigenaar van Hoestink (hof). Baron Johan Arnold Ludolf van Mulert mag zich dus noemen: Heer van Oding, Backenhagen, Mallum, Hengelo, Oldenbarnefeld en Keppels. Na hun huwelijk blijven Johan en Judith Agnes bij moeder op Keppels wonen. Drie van hun kinderen worden in de Martinuskerk van Markelo ten doop gehouden:

- *Conrad Jan, 24 september 1758*
- *Judith Catharina Margreta Idaletta, 19 september 1762.* Er is een schilderij van haar bewaard gebleven.

Judith Catharina Margaretha Idaletta Mulert

- *Nicolaine Anna Marya, 12 augustus 1764. Haar naam komen we verder niet meer tegen, waarschijnlijk is ze als kind overleden.*

Prachtige namen, waarvan de welluidendheid vaak belangrijker was dan de schrijfwijze. De naam Mulert komt bijv. ook voor als Moulert, Mulart en Muilert.

Het is niet duidelijk wanneer het echtpaar met hun kinderen naar Duitsland verhuist. Het feit dat de kinderen in Markelo gedoopt zijn wil niet zeggen dat de familie hier ook woonde. De Mulerts beleden namelijk het gereformeerde geloof en woonden in het gebied van de vorst-bisschop van Munster. Deze combinatie gaf nog wel eens problemen. Hoewel gezegd moet worden dat Huize Oding zelf een slotkapel had en nog heeft.

We willen niet op alle bezittingen van de Mulerts ingaan. Op Huize Oding wel omdat de familie daar gaat wonen en nog eigenaar blijft van Huize Keppels. Oma, Judith Agnes, blijft blijikbaar op Huize Keppels en overlijdt daar op 18 januari 1770.

Huize Oding in Duitsland – Burg Oeding genoemd.

Het aloude slot, al meer dan 650 jaar, door diepe grachten omgeven, is in de 14^e eeuw door de Bisschop van Munster verwoest en door Johan van Gemen weer opgebouwd. Later wonen daar de Viermundens, de Van Keppels en sedert 1756 de Mulerts.

Het kasteel heeft een roemrucht verleden, waar in de middeleeuwen heel wat wapengekletter heeft plaatsgevonden. Helaas hebben alleen de toren, de kapel en de keldergewelven de eeuwen getrotseerd. De familie Pass heeft er, met een smaakvolle aanbouw, een sfeervol Burghotel van gemaakt. Om de sfeer van het hotel een extra accent te geven willen we u het gedicht, dat op een place-mat staat, niet onthouden:

650 jaren oude toren van de
Burcht Oeding

*Rund ist die Welt und rund RdieserTurm
er hat getruzet schon manlichem Sturm.
An seinem Platze ein steinernes Haus-
einst baute ein Ritter dem Feinde zum
Graus.*

*Erst waren vornehm und edel die Herrn,
hernach aber stibitzten und raubten sie
gern.*

*Jedoch der Bischof im Münsterlande,
der räucherte aus diese Schwefelbande.
Und unten im Keller so dunkel und fin-
ster,
da bliesen dann Trübsal die Herren van
Münster.*

*Zu Fritzens Zeiten die Franzosen und
Hessen,
die taten den Bauern die Schinken
auffressen.*

*Als Napoleons Horden das Land durch-
schwärmte,
da haben hier manche das Schmuggeln
gelernt.*

*Der Zahn der Zeit an allem friszt,
bis schlieszluich nichts mehr übrig ist.
So wie den Turm ihr heute schaut
hat ihm Johannes von Gemen 1371 ge-
baut.*

*Und später dann jagten in Wald und
Felde
die Herrn vom Vermündt und Berment-
velde.*

*Als 30 Jahre der Krieg tobt' im Land
hat Christian der Tolle die Burg berannt.
Der Herr von Keppel, der Triebts noch
toller,
hat den Boten des Bisschofs vermöbelt,
das Koller.*

*Der Turm allein, er blieb noch stehn
als Burgwahrzeichen anzusehn,
estauriert und liebevoll gepflegt,
mächtig und trutzig vor uns steht,
als Zeuge der Vergangenheit
gehört er nun zur neuen Zeit.*

Zo wordt de geschiedenis pop-
lair kort beschreven.

Judith Agnes heeft nogal van zich laten spreken toen ze op Burg Oeding woonde. Er is een rechtspraak tegen haar aangespannen door drie boeren uit Delden, die zij in een van de kelders van de burcht heeft laten opsluiten.

Dat verhaal vertellen we u in het volgende nummer.

De Melkveehouderij tot 1900

Wat de prehistorische mens heeft bewogen om van jager, boer te worden is niet met zekerheid te zeggen. Waarschijnlijk heeft hierbij de toename van de bevolking een grote rol gespeeld. Zonder intensievere benutting van hetgene dat de natuur bood was er niet voldoende voedsel voor de mens.

Ook zullen de bewoners waarschijnlijk niet in één keer van de jacht zijn overgestapt op de landbouw en zullen er verschillende tussenvormen zijn geweest. In het begin van de Bronstijd (2500 – 1500 v. Chr.) ontstaan de belangrijkste agrarische vernieuwingen. Akkerbouw en veeteelt worden dan namelijk samengevoegd tot één bedrijf. Het zgn. gemengde bedrijf dat tot in de vorige eeuw in Markelo nog algemeen gold voor de boerenbedrijven.

Het is ook in het begin van de bronstijd dat een soort ploeg wordt uitgevonden en dat men verschillende graanvarianten gaat verbouwen en erwten, lijn- en maanzaad. Daarnaast werden er runderen, varkens, schapen en geiten gehouden en kregen deze dieren een vast onderkomen in het overdekte gedeelte van de boerderij. Die rundveehouderij leverde ossen voor het trekken van de ploeg en bovendien mest, die samen met die van de varkens, schapen en geiten werd gebruikt om het akkerland te bemesten. De dieren leverden ook het vlees en de door de mens zo begeerde melk.

Eggen met ossen

Melk

Melk is voor mensen een zeer belangrijk voedingsmiddel. Dat geldt eigenlijk voor alle pasgeboren zoogdieren. Als baby beginnen we met moedermelk. Het is echter maar van beperkte duur dat moeders de borst kunnen geven. Een vader komt hier al helemaal niet voor in aanmerking, dus de naam moedermelk is een beetje overbodig. De hoeveelheid moedermelk wordt geleidelijk aan minder en moet dan vervangen of aangevuld worden met andere voedingsmiddelen. Een baby wil echter wel doorgaan met zuigen en pakt z'n duim of hij krijgt een fopspeen. In tegenstelling tot andere zoogdieren blijft de behoefte aan melk of melkproducten bij de mens bestaan, zelfs al is hij volwassen. Al vroeg kwam de mens tot de ontdekking dat de melk van de verschillende diersoorten uitwisselbaar was. Een hond kan bij voorbeeld jonge leeuwjes of poezen grootbrengen. Dus de mens ging op roof uit bij andere diersoorten. Zo begon de melkwinning of het zgn. melken.

Welke dieren kwamen hiervoor in aanmerking? We hebben al de dieren genoemd, die in de bronstijd op de boerderij werden gehouden.

Het varken of liever gezegd de zeug.

Als we naar een zeug kijken dan zien we dat ze veertien spenen heeft met zeven boezems. Maar ze zijn erg klein en we weten hoe onhandelbaar een varken kan zijn, dus die valt af.

Wist u overigens dat zeugenmelk ongeveer de samenstelling heeft van (volle) koffiemelk. Een moederloze big kan met koffiemelk heel goed worden grootgebracht.

Schaap en geit.

Beide diersoorten zijn wel geschikt voor de melkwinning en van die melk kan goed kaas worden gemaakt. Aangezien de hoeveelheid melk die ze produceren zeer beperkt is, heeft deze melkerij in Markelo en omgeving nooit veel opgang gemaakt. Ze bleef beperkt tot een keuterboertje met schrale grond, waar deze dieren zich goed konden handhaven. De laatste decennia zien we dat er weer meer geiten worden gemolken, want er zijn veel liefhebbers van geitenkaas.

De koe.

De bewoners in de bronstijd hadden de koe reeds ontdekt als het dier bij uitstek voor het leveren van melk. Ze was niet alleen geschikt voor de melkproductie, maar bovendien een prima leverancier van mest voor de akkers, vlees voor de consumptie en trekkracht voor b.v. de ploeg of de kar. Runderen hebben prettige eigenschappen in de omgang met mensen. Een gecasteerde stier, de os, werd voor het zware trekwerk gebruikt. Tot in het begin van de vorige eeuw was dit ook in onze omgeving nog het geval. Bij Görkink zijn nog ossenhoorns gevonden en door enkele blazers weer in gebruik genomen. Buiten een enkele stier, die voor de voortplanting moet zorgen, spelen mannelijke runderen geen enkele rol meer in de melkveehouderij.

De bekende bioloog Midas Dekkers schrijft hierover: *‘Eigenlijk is de vrouwenmaatschappij er al lang. Zij het niet in de broei-rijge studentenvijken van de steden, maar op het platteland. Waar je ook kijkt zie je er vrouwen: koeien, oeien, zeugen, kippen en geiten. Zoals de feministen dat willen is zelfs de soortnaam er geënt op de vrouw. Niemand ziet runderen in de wei lopen; iedereen heeft het over koeien. Niemand praat over hoenders op het hof; dat zijn kippen. Zo vormt elk weiland een symfonie van feministisch zelfvertrouwen en is elke koeienstal ter plattelande een vrouwenhuis’.*

In onze omgeving is gekozen voor de koe als melkdier. In andere landen worden andere dieren hiervoor gebruikt, zoals kamelen, rendieren, yaks, paarden, buffels en ezels. Denk aan Cleopatra die zich baadde in ezellenmelk’.

De ontwikkeling van de melkveehouderij.

Vanaf de bronstijd heeft de ontwikkeling van de melkveehouderij op de zandgronden tot eind van de 19^e eeuw vrijwel stilgestaan. In Markelo was dit ook het geval. De belangrijkste reden dat er rundvee werd gehouden was de mestvoorziening voor het bouwland. Deze armelijke grond vroeg om intensieve bemesting, vooral omdat er permanent rogge werd verbouwd. Er werd dan ook gesproken van: ‘eeuwige roggebouw’.

De wei- en hooilanden (groengronden) waren gescheiden van de bouwgronden (essen). Ze lagen vooral langs de beekjes en rivieren (Schipbeek, Bolksbeek). Tot 1850 waren dit in Markelo de zgn. Markegronden, die in het bezit waren van de gewaarde boeren. (Dit waren de boeren die het bestuur vormden van de gemeenschappelijke gronden en dus de eigenaren van deze gronden). In het begin van de 20e eeuw waren er in Markelo nog boeren waarvan de koeien werden gehoed (heun), omdat deze groenlanden niet voorzien waren van een afrastering. Dat hoeden werd gedaan door een ‘schepersjongen’, die in dienst werd genomen of door één van de kinderen die van school werd thuisgehouden. ’s Nachts werden de koeien op stal gezet in de boerderij waar men het potstalsysteem had. De koeien stonden

op de rij aan reppels. [Dit waren houten palen die op rij boven waren vastgemaakt aan een houten balk ‘de stekri’je’ en beneden aan het ‘grondholt’ vastgezet. Aan deze reppels werden de koeien vastgebonden. De reppels stonden op zo’n afstand van elkaar dat de koe er alleen met de kop tussendoor kon en niet met haar lichaam. De stekri’je werd tevens gebruikt voor aantekeningen met krijt, wanneer ze bij de bol (stier) was geweest of de naam van de koe.] Er werd gestrooid met schollen (plaggen van de heidegrond), die door het trappen van de koeien met hun mest werd gemengd. Zo’n stal werd dan ook een trapstal genoemd. Het mengsel was goede mest op het bouwland en in de loop van de eeuwen is daardoor het bouwland verhoogd en ontstonden de hogere essen.

’s Morgens en ’s avonds werden de koeien in de potstal gemolken. Hygiënisch was dit bepaald niet omdat de koeien de hele nacht in de mest stonden en lagen en ’s winters zelfs het hele etmaal. In de kustprovincies (klei- en veengrond) was de grond voldoende vruchtbaar en was de mestwinning een bijkomstige zaak. Daar zien we dan ook dat de melkwinning al in de middeleeuwen op gang kwam en er naast boter ook kaas werd gemaakt. In onze omgeving werd alleen boter op de bedrijven geproduceerd en dat bleef zo tot het eind van de 19^e eeuw, toen de kunstmest in gebruik werd genomen.

Het melken

De dag op de boerderij begon met ’s morgens al vroeg melken. Werk dat de boerin en het eventuele dienstmeisje (maaid) deden. Het was vrouwenwerk want de kerels gingen ’s winters dorsen en ’s zomers gras maaien of koren oogsten. Boeren waren dan ook het melken niet machtig. Het melken vond plaats in de potstal en daar was het niet, zoals al gezegd, schoon. Overal zat mest, ook aan de uiers en de staart van de koe. De vrouwen trokken dan ook een oud jak aan en droegen een doek of een smerige hoed op het hoofd. Het gebeurde niet zelden dat ze een zwiep van de staart in hun gezicht kregen en dat kwam zeker op maandagmorgen voor de jonge deerns hard aan.

Melken, karnen en de boerderij schoonhouden waren de werkzaamheden van de boerin en of de dienstmeid. Dat het hierbij soms ook vrolijk toeging, laat ons een schilderij van Paulus Potter zien.

De techniek van handmelken was divers. Zoals alleen met duim en wijsvinger (het stripken) en/of met de volle hand. Het maakte niet uit als de melk maar in de emmer, die onder de uier werd geplaatst, kwam. Eerst ging men 'reiden' (anrieën), het licht masseren van de uier en de tepels. De koe liet dan de melk beter schieten. Dit had weer te maken met de hormoonhuishouding in het koeienlichaam en zo kon ze in korte tijd veel melk leveren. Als de emmer vol was (ook met vuil), werd de melk door een teems gegoten en opgeslagen in vleuten en vaten. (Een teems was een ronde, naar beneden taps toelopende bak, met onderin zeefjes waartussen een watje kon worden geplaatst om het vuil van de stal uit de melk te filteren). Het was helaas niet zo dat alle vuil dan uit de melk was, want het opgeloste vuil en de bacteriën werden niet verwijderd. De wat met de melkresten was een gewilde bijvoeding voor de katten op de boerderij. Helaas was het spijsverteringskanaal van een poes hierop niet berekend

en je zag dan ook vaak een poes lopen met een stuk witte ontlasting aan haar anus, waarvan het eind nog lang niet in zicht was.

Boter maken

Na het ziften (zeven) werd de melk gedurende drie dagen te roemen gezet. Die room werd met een speciale roomschotel afgeschapt en in een vat verzameld, tot ze voldoende dik en zuur was geworden.

De kampols wordt in de stilstaande karn op en neer bewogen. Onderaan de door het deksel gestoken stok (pols) zit een horizontale schijf met gaten, de zgn. druif. Op deze manier wordt boter uit melk verkregen.

Als het zover was werd ze in de houten karnton gegoten en d.m.v. de zo geheten karnpols, die op en neer werd bewogen, samen met wat heet water geklutst. (De karnpols was een ronde staaf waaraan een ronde plaat met gaten was bevestigd). In ongeveer een half uur was de room tot boter geslagen. Op de wat grotere boerderijen werd al gemechaniseerd door gebruik te maken van een karnhond, die lopend in een vertikaal treerad de karnpols op en neer bewoog. De echt grote boeren hadden een uitbouw aan de boerderij waarin een paard rondliep. De karnton op deze bedrijven was uiteraard veel groter van omvang en het spreekwoord: 'Beene as 'n böterkarne' is hier niet meer bruikbaar.

Eerst werd de boter gehaard, er werd dan herhaaldelijk een mes door de boter getrokken om de koeienharen te verwijderen, dan gewassen en met zout gekneed en daarna tijdelijk in een keulse pot opgeslagen in de kelder. In de winter wanneer de koeien geen vers gras kregen werd de boter lichter van kleur. De klant zag dat niet graag en dus werd de boter bijgekleurd met 'boter-kleurse!'. (Saffraan of curcuma in lijn- of hennepolie opgelost). Kort voordat de boter naar de markt werd gebracht, werd ze in een achtendeel (vaatje van 40 pond) gekneed. Het vervoer naar de markt ging per paard en wagen of door een kleinere boer met de kruiwagen. Ook werd ze door mannen aan een omgebogen stok in een mand gedragen. Zo'n stok heette een botterpeter. Markelo bracht de boter vooral naar Deventer en soms naar Zutphen. Begrijpelijk is dat de kwaliteit van de boter vaak niet best was, ranzig en vuil kwam ze bij de consument. Och, het maakte de boer bij zich thuis ook niet veel uit. Een oud boertje in Markelo vertelde ons dat zijn grootvader, die op een klein boerderijtje had gewoond dat nog een los hoef was, hem zei dat wanneer de koe met haar staart sloeg de strontkladden over de tafel vlogen. Waarom moest je dan schone boter op tafel hebben?

Dit interieur van een boerderij in Delden, geschilderd in 1885 door Jozef Israëls, laat ons zien hoe dicht mens en dier bij elkaar leefden in het l6s hoes.

Hoewel de kwaliteit hier te wensen overliet, was die toch nog beter dan in Duitsland. Het is n.l. bekend dat Baron van Mullert, die op Huize Keppels in de Dijkerhoek geboren was en later op Huize Odink in Duitsland woonde, zijn boter altijd uit Holland liet komen omdat ze beter was dan de Duitse. Duitse boter werd dan ook als wagensmeer gebruikt.

Op het eind van de 19^e eeuw kwam na 4000 jaar de grote ommekeer, de kunstmest was uitgevonden. Daardoor kon op de arme zandgrond bij ons veel meer worden verbouwd en ook veel meer vee worden gehouden. De productie van melk nam enorm toe. Toen kamen er melkfabrieken, wie had dat ooit kunnen denken, die de boter maakten i.p.v. de vervaardiging op de boerderij. Boter die niet alleen voor de binnenlandse markt was, maar ook voor de export. Toen kwamen er ook eisen voor de

kwaliteit van de melk. Ter illustratie een artikel uit het Maandblad van de Twentsche Landbouw Maatschappij uit juli 1895:

De tekst luidde: **Melk en Boter**

De machtige concurrentie dwingt onzen boerenstand zich te vereenigen. Voorheen was elke boerderij een koninkrijkje, waar niemand de voet zette zonder genoodigd te zijn en waar niets nieuws ingang vond. Het voetspoor van vader en grootvader werd slaafs gevolgd.

Zoo ging het in den tijd van voorspoed, in den tijd van den Fransch-Duitschen oorlog.

Maar nu is de trots van den boer gebroken. Stuk na stuk zijn de voordeelen van het bedrijf hem ontvallen. De hooge vee prijzen zijn verdwenen, de loonende boter prijzen zijn vervangen door kunstboternoteeringen, de varkens, och de varkens gelden slechts de helft van vroeger. Hij moet dus buigen voor zoveel ongunst.

Dat buigen is op zichzelf een voordeel. Want wie niet buigt stelt zich boven de concurrentie. En wie haar uit het oog verliest, daalt.

Dat is de reden die onze Twentsche boeren bewogen heeft het zelf karnen optegeven en allerwege boterfabrieken te stichten. Op zichzelf een uitmuntend beginsel. Want zeker waar is het dat de fabriekmatige bereiding voordeelig is. De gewone Twentsche boeren-boter brengt weinig geld op. Dat kan niet anders. Zij is gewoonlijk onzuiver en dus spoedig sterk. Al blijft het waar dat goede boerenboter fijner is dan fabrieksboter, het aantal boerderijen waar goede boter bereid wordt, is gering.

De zindelijkheid ontbreekt in het algemeen omdat men geen grip heeft van de eischen der bereiding. Daarom is het zeer goed dat de fabriek de botermaakster is komen vervangen.

Maar ook de fabriek heeft hare fouten. Fouten die zij niet overwinnen kan, omdat de kring waaruit zij melk betreft te groot en de hoeveelheid die zij overal ontvangt, te weinig is.

Er is een onafscheidelijk verband tusschen melk en boter. Zoals de melk is moet de boter zijn.

Dat wordt zoo dikwijls uit het oog verloren. De melk uit de bussen is des zomers te zuur door de warmte en des winters te koud om met vrucht tot lekkere en duurzame boter te worden gekarnd. Bovendien is de melk, reeds voordat ze in de bussen komt, reeds voor goed beschadigd. Het vuile gier(uier) moet vuile melk geven. Vuile handen moeten vuile melk geven. Vuile gereedschappen moeten vuile melk veroorzaken. Dat kan niet vermeden worden. Welnu, zou men dan denken dat het kwaad der onreinheid zichzelf niet straft. Meent men dat de Londensche werkmán geen tong heeft? Geloof maar gerust dat deze de Deensche of Australische boter liever nemen zal indien onze boter hem vuil of sterk voorkomt. De tijd van zelfbedrog is voorbij. Wij mogen ons niet laten bedriegen. Wij moeten weten wat aan onze waar mankeert. Bij de fabrieksboter hebben tegenwoordig zeer velen belang. Daarom schrijven wij bovenstaande regelen. Er moeten maatregelen beraamd worden om het spoedig "omslaan" der fabrieksboter te beletten. En een der ingrijpendste is het zindelijk en koel houden der melk voordat zij de boterfabriek bereikt. Waar dat geschiedt, kan geurige en duurzame boter bereid worden.

Rederijkerskamer Bilderdijk

Wanneer je je bezig houdt met het vastleggen van onze dorpsgeschiedenis, kom je vanzelf bij de vraag: wat was er zoal aan verenigingsleven in deze gemeenschap?

Dan stuit je in Markelo onherroepelijk op de Rederijkerskamer Bilderdijk, de oudste nog bestaande vereniging.

Rederijkers is de benaming voor liefhebbers of beoefenaars van de Nederlandse dicht- en toneelspeelkunst. Ze waren verenigd in rederijkerskamers.

Rederijkerskamers dateren uit de 15^e eeuw en werden vooral in Vlaanderen en Brabant aangetroffen, later ook in het noorden, vrijwel uitsluitend in de provincie Holland. De leden waren aanvankelijk burgers, later traden ook edelen toe, voornamelijk om de tot een maatschappelijke macht groeiende kamers in het vizier te houden. Rederijkers organiseerden talrijke literaire wedstrijden, die aanleiding gaven tot feestelijkheden en volksvermaak.

Onze Rederijkerskamer Bilderdijk dateert niet uit de 15^e eeuw maar werd in 1867 opgericht. Initiatief hiertoe werd door dominee Budde en de onderwijzer J. Benthem genomen.

J. Benthem

Hun opzet was ervoor te zorgen dat de bevolking een ander vermaak kreeg dan de gebruikelijke dorpsfeesten, die vaak de aanleiding waren voor teveel drinken. Bovendien was dit een mogelijkheid om wat meer cultuur te brengen in een tijd dat er eigenlijk weinig mogelijkheden daarvoor waren.

Waarom de naam Bilderdijk werd gekozen is niet meer te achterhalen, vermoedelijk was er in die tijd nog een enorme bewondering voor deze dichter en geleerde. *Bilderdijk, Willem (Amsterdam 7 sept. 1756 – Haarlem 18 dec. 1831)*.

Het woord van Bilderdijk: “En reken d’uitslag niet,
Maar tel het doel alleen”,
werd het motto van de rederijkerskamer.

De oudste nog aanwezige notulen zijn van 1898. Ze beginnen met de opsomming van de aanwezigen: *de dames: F.E.Nilant, M.Bouwer, J.H. van Dam en H. van Dam, benevens de Heeren: Dr.van Utenhove, Dr. Wanrooy, J.H.Stokkentreeft, H.J.Loosink, D.J.Stokkentreeft, L.Rosendaal, H.J.Scholte in 't Hoff en den Secretaris*. De seretaris is H.Hiddink jr.en voorzitter is H.Stokkentreeft.

In die vergadering werd ondermeer besloten geen toneelstukken meer ‘op zicht’ te bestellen, omdat ze om te lezen opengesneden moesten worden en dan konden ze niet meer teruggestuurd worden. (In die tijd werd alle drukwerk nog gevouwen geleverd en moest een lezer zelf een boek of brochure opensnijden). De kas was n.l. bijna leeg! Ook wilden ze iedere week twee leden een voordracht laten houden, die ze zelf mochten uitkiezen. Het stuitte op bezwaren omdat de leden vonden dat er geen goede lessenaar was om van voor te lezen. Een voorstel van dokter Wanrooy om de grote lessenaar uit de oude school, die toch niet gebruikt werd naar het repetitielokaal te brengen, kreeg nogal wat tegenstand van de eigenaresse van de zaal omdat het ding teveel plaats in zou nemen. Moesten ze dan een nieuwe kopen? Nee, een commissie zou eerst de schoollessenaar gaan bekijken

om te zien of het ding misschien toch bruikbaar was. Verder kwam aan de orde of er een gesloten of publieke vergadering gehouden moest worden. 'De secretaris is van meening, dat, uit een "geldelijk" oogpunt beschouwd, men aan een openbare uitvoering de voorkeur moet geven, ten einde de kas, *gelegenheid te geven over het doode punt heen te komen, die op het oogblik aan groote zilverarmoed lijdt.*' En dus werd besloten twee voorstellingen te geven. De eerste avond kostte de entree 60 en de tweede avond 30 cent. Op deze avonden moest er ook muziek gemaakt worden en er ontstond een probleem doordat sommigen de Markelose muziek beide avonden wilden laten spelen en anderen elke avond een ander gezelschap. Na veel heen en weer gepraat werd er gestemd en won de Markelose muziek het pleit.

60-jarig jubileum

Twee weken later werd het stuk gekozen dat zou worden gespeeld: "Door strijd tot Zege" en vond de rolverdeling plaats. Bovendien wilden de leden nog een nastukje spelen en dat werd 'Joseph in den Bonten Rok'. Er was toen nog een maand te gaan voordat de opvoering plaats zou vinden.

De vereniging kampte in de loop der jaren met de gebruikelijke onderlinge geschillen, met leuke en goede momenten, en ook met alle beslommeringen van leden die hun werkend

lidmaatschap plotseling opzegden en dan ‘kunstlievend lid’ bleven. Waarschijnlijk was een kunstlievend lid wat we nu een donateur noemen.

Elke vijf jaar werd een jubileum gevierd met een speciale voorstelling.

We springen naar 1907, het jaar waarin het veertig jarig jubileum werd gevierd. Die viering bestond uit de opvoering van drie toneelstukken. De toenmalige voorzitter, de heer J.S.B. Wanrooy (de huisarts), hield een toespraak. In de notulen is die toespraak bewaard gebleven. Hij vergeleek het oprichten en in stand houden van een vereniging met het geboren worden en grootbrengen van een kind.

De tekst ging als volgt verder: *‘Eenigszins in dien geest is het ook gegaan met onze vereeniging “Bilderdijk” en daarvan wil ik U nu het een en ander vertellen, voor zover ik daarvan op de hoogte ben gekomen door het raadplegen van enkele oude mensen, die zich daarvan nog het een en ander herinneren. In het jaar 1867 nam de toenmalige predikant Ds. Budde het initiatief tot het oprichten eener rederijderskamer. Hij sprak erover met eenige mannen bij wie hij dacht instemming met zijn plan te zullen vinden, met dat gevolg, dat den 11^e November van dat jaar de vereeniging werd opgericht en dominee Budde was de eerste president. Het aantal leden was eerst gering maar dat was niet het ergste. Bijna onmiddellijk werd de jonge vereeniging zeer ernstig in haar bestaan bedreigd door de verontwaardiging, die zich van een groot deel van Markelo’s ingezetenen meester maakte toen het feit bekend werd. De meesten hielden al dat gedoe voor gruwelijke spotternij en sommigen beweerden zelfs, dat komediespelen uit den boeze was. Die stemmen werden zóó luide, dat dominee Budde het geraden achtte met zijn machtigen invloed daar een eind aan te maken en, U zult vreemd opkijken, maar ‘t is heusch waar, hij heeft over ‘Bilderdijk’ gepreekt en wel ten voordeele van ‘B’. Dat is een eer, die misschien nog nooit aan een rederijderskamer is te beurt gevallen. Wat hij daarin zei, kwam zoowat op het volgende neer: ‘Bilder-*

dijk' is een vereeniging, die zich ten doel stelt het houden van voordrachten en het beoefenen der welsprekendheid en tevens door het opvoeren van geschikte komediestukken den toeschouwers een blik te gunnen in het karakter van de menschen om te laten zien, hoe de menschen wel en hoe ze niet moeten zijn. Wat sterker is: hij beweerde zelfs, dat het evengoed en soms nog beter was naar een komedie te gaan, dan naar de kerk, omdat je in de komedie dezelfde dingen aanschouwelijk ziet voorgesteld, waar in de kerk de dominee slechts over kan spreken. Door deze woorden was het eerste gevaar voor de vereeniging wel afgewend maar toch stond het er niet schitterend voor. Eerst moest men vergaderen in de consistoriekamer, later in het huis van Stokkentreeft; maar zoo zachtjens aan werd de weerzin overwonen en groeide het ledental aan, zoodat eindelijk de uitvoeringen in de oude school, later bij Nagel en tenslotte bij Wolter Jan Leunk werden gehouden en bij de laatste komen de leden nu al ruim 20 jaren bijeen.'

Zo ging de toespraak nog geruime tijd door met tot slot de wens dat: *'Bilderdijk zoo door mag gaan haar 50 jarig jubileum tegemoet.'*

De viering van het 40 jarig jubileum hield voor de leden ook nog een speciale avond in waarbij ieder lid, en iedere introduc e (elk lid mocht er  en meebrengen) uit de kas 25 cent verstrekt werd voor....? Bovendien verplichtte elk lid zich op die avond een bijdrage te leveren door iets voor te dragen of muziek te maken.

De bijeenkomsten werden min of meer alle genotuleerd. Uit die notulen valt te reconstrueren welke toneelstukken werden besproken om te worden opgevoerd. Zo werd in 1908 gekozen voor 'Een Groote Nul', blijspel in drie bedrijven en 'Eert Uwen Vader en Uwe Moeder', dramatische schets in  en bedrijf.

Opvallend is, als je de notulen doorleest, dat er vaak voor het opvoeren van een nieuw toneelstuk maar korte tijd gerepeteerd werd. Op 18 december 1911 werden de rollen van een stuk verdeeld, dat op 18 januari 1912 zou worden gespeeld. Dus er restte maar een maand om de rol onder de knie te krijgen en daar zaten dan ook nog de feestdagen in.

De uitvoeringen van Bilderdijk waren hoogtepunten in het jaar. Vele bezoekers schaften zich nieuwe kleren aan om er zo feestelijk mogelijk uit te zien bij het theatergebeuren.

De eerste wereldoorlog kenmerkt zich in het feit dat er tussen 1914 en 1917 geen notulen zijn gemaakt. Lag de vereniging toen stil of ontbrak het aan een secretaris? Als er weer notulen worden geschreven blijkt dat in 1917 de heer A. Voordeman (de die-renarts) tot voorzitter is gekozen. Die functie vervulde hij tot 1967, vijftig jaar lang dus, hij moet een voortreffelijke voorzitter geweest zijn anders zou hij wel eerder hebben moeten opstappen.

Het ging de vereniging redelijk goed, ook financieel gezien. In maart 1929 werd er voor het eerst een verloting gehouden in de pauze. Ook kreeg in datzelfde jaar Bilderdijk een vaandel. Toch dreigde er in 1930 een tweede toneelvereniging opgericht te worden. Enkele jongelui waren als lid geweigerd door Bilderdijk, er waren teveel leden, en dus besloten ze dan maar zelf aan de slag te gaan. Na navraag bleek die toneelclub niet van de grond te zijn gekomen.

Uit de notulen bleek ook dat er voortdurend ergernis ontstond door het te laat op de repetities komen van de spelers, *'Markelo's gebruik of gebrek?'* Er werd beterschap beloofd. De opvoering in 1931 gaf problemen want een griepepidemie gooidde roet in het eten. In dat jaar werd er voor het eerst samengewerkt met andere amusementsverenigingen in Markelo i.v.m. het plannen van de uitvoeringsdata.

Groepsfoto uit 1935

De uitvoeringen en repetities werden gehouden bij ‘Tante Mina’ Leunk (café Het Wapen van Markelo), daar werden ook alle attributen opgeslagen inclusief het in eigen bezit zijnde toneel. Dat toneel moest voor elke opvoering opgebouwd worden door de eigen leden en daarna natuurlijk ook weer afgebroken. Er werd een keer besloten om dat toneel kosteloos beschikbaar te stellen voor andere Markelose activiteiten, b.v. voor scholen of een operette-uitvoering.

Bilderdijk was ook vaak bereid mee te werken aan een voorstelling voor een speciaal doel. Zo werd in 1935, het was toen midden in de crisistijd, het gevolg van de grote beurscrash in de Verenigde Staten, op 7 mei het toneelstuk ‘De slanke lijn’ opgevoerd. Aan die avond werkte ook de zangvereniging mee.

Zo langzamerhand waren er aardig wat spullen in het bezit van de rederijderskamer gekomen en in november 1935 stelde de heer Aarsen (gemeentearchitect) in de rondvraag aan de orde of het niet verstandig zou zijn om alles te verzekeren. Tot die ver-

zekering werd besloten in 1936 'bij de verzekering waar tante haar zaal enz. ook heeft verzekerd'.

verzekeringsbriefje

Er kwam een gebrek aan jonge leden en dus besloot men in sept. 1936 een adspirantenafdeling op te richten voor de leeftijd van 16 tot 18 jaar, maar er meldde zich slechts 1 lid!

Aan het feest ter gelegenheid van het huwelijk van Juliana en Bernhard werkte ook Bilderdijk mee in januari 1937.

Na de restauratie van het gemeentehuis betaalden alle verenigingen een gedenkraam. Bilderdijk droeg daar 10 gulden aan bij. Heel wat als we bedenken dat in die tijd een weekloon van een vakman ongeveer 30 gulden bedroeg.

In plaats van de uitvoering op 15 november 1938 werd er een herdenkingsbijeenkomst gehouden in hotel Lichtendahl. Tante Mina, de weduwe Leunk, was die nacht plotseling overleden. De avond ervoor had men nog gerepeteerd en had ze bij het weggaan gezegd: 'tot morgen'. Ze werd door de voorzitter herdacht met onder meer de woorden: *'Tante was een persoonlijkheid, die Bilderdijk niet gauw zal vergeten'*. Hij herinnerde nog aan de problemen die ze altijd had weten op te lossen, ook als er eens

speciale attributen nodig waren konden zie wel bij haar lospeu-
teren.

Na het overlijden van mevrouw Leunk ging de vereniging ver-
der met de familie Smit, de nieuwe eigenaren op Het Wapen van
Markelo.

In de notulen kom je in die jaren herhaaldelijk tegen dat er ge-
vreesd werd voor mobilisatie en oorlogsdreiging.

Bilddijk 70 jaar met van L naar R: Willemien Dollekamp, NN, Gijsberta Maria Dollekamp- van Willigen, juffr. E.Lier, Gerritje Jansen, Annie Dollekamp (Grotestraat), Gerrit Wissink, juffr. Engelgoor, Jo Knauf, Hanna Meenderink, Hendrika Jacoba Dollekamp-Aarsen, NN, Hendrika Aarsen-Breijinck, Antonius Voorderman.

Het verdere wel en wee vanaf 1940 komt in oktober aan de orde.

Oud nieuws (100 jaar geleden)

Tubantia 9 februari 1905

Donderdagavond der vorige week had de dienstbode Mina B. te Stokkum, toen zij bezig was met een grote speld haar tanden uit te porren, het ongeluk deze speld in te slikken. Het meisje lijdt af en toe vreselijke pijn: de ter hulp geroepen dokter heeft er tot nog toe niet in mogen slagen het scherpe voorwerp te verwijderen. Hoe zal dat aflopen?

Nu .....

en **Vroeger**

